

You are accessing the Digital Archive of the Catalan Review Journal.

Esteu accedint a l'Arxiu Digital del Catalan Review

By accessing and/or using this Digital Archive, you accept and agree to abide by the Terms and Conditions of Use available at http://www.nacs-catalanstudies.org/catalan_review.html

A l' accedir i / o utilitzar aquest Arxiu Digital, vostè accepta i es compromet a complir els termes i condicions d'ús disponibles a http://www.nacs-catalanstudies.org/catalan_review.html

Catalan Review is the premier international scholarly journal devoted to all aspects of Catalan culture. By Catalan culture is understood all manifestations of intellectual and artistic life produced in the Catalan language or in the geographical areas where Catalan is spoken. Catalan Review has been in publication since 1986.

Catalan Review és la primera revista internacional dedicada a tots els aspectes de la cultura catalana. Per la cultura catalana s'entén totes les manifestacions de la vida intel·lectual i artística produïda en llengua catalana o en les zones geogràfiques on es parla català. Catalan Review es publica des de 1986.

VI. Pere Calders and his Mexican Exile

L'oncle d'Amèrica: Pere Calders i Josep Carner
Jaume Subirana

Catalan Review, Vol. X, (1996), p. 225-236

L'ONCLE D'AMÈRICA: PERE CALDERS I JOSEP CARNER

JAUME SUBIRANA

Amb la seva traça per a la percepció del gest significatiu, Pere Calders deixà escrit: "Un dia, ja fa anys, vaig procurar vèncer la timidesa per a pagar un compte en el cafè, prescindint del gest d'en Josep Carner, que ja tenia els dits a la butxaca de l'armilla. El mosso dubtava entre els dos candidats, però en Carner, amb el rostre seriós, gairebé greu, va assenyalar-me i digué:

—És el meu nebot.

No he pogut entendre mai la força d'aquestes paraules damunt l'ànim del cambrer. El cas és que m'esquitllà la nota i no se'n parlà més". Temps després, Carner va posar en una targeta per a Calders: "Amb afecte d'un amic i d'una mena d'oncle". Els mots tingueren en Calders l'efecte d'un emblema: "Ara sí", vaig pensar. "Gran oncle tindràs per sempre". No m'hauria atrevit mai a triar-ne de millor, i en Carner no sospità aleshores (potser no ho sabrà fins ara) que li acceptava la paraula" (Calders 1964: 50).

JOSEP CARNER: DEL MITE A LA PERSONA

La història d'una cultura és també la història d'un seguit de relacions personals entre alguns dels seus protagonistes. El repàs de la relació entre Pere Calders i Josep Carner il·lumina, a més de racons d'admiració i d'amistat, mig segle de cultura catalana, amb els anys de l'exili mexicà després de la Guerra Civil com a pinyol. Com veurem tot seguit, Calders i Carner es conegueren personalment a Mèxic i hi intimaren, raó per la qual un dels encàrrecs que Calders rebé en tornar a Catalunya, el 1962, fou el de redactar una breu biografia de caire popular sobre el poeta per a l'Editorial Alcides.¹ L'obra, escrita amb temps

1. Albert Manent explica que l'Editorial Alcides fou fundada el 1961 per Pere Puig Quintana per indicació de l'industrial Francesc d'Assís Ripoll i amb la col·laboració de la Cultural Minerva. L'editorial publicà d'entrada els dos volums d'*Un segle de vida catalana*, dirigits per Ferran Soldevila (dels quals, segons Manent, se n'exhauriren aviat tres mil exemplars), i es marcà com a línia editorial: "publicar allò que no feien d'altres editorials i sobretot, mitjançant una divulgació de qualitat, eixamplar la base del públic en català. D'ací la sèrie de "Biografies populars". Foren divuit títols, i Puig va tenir l'encert de trobar no solament el to dels biògrafs —de Guansé, Palau i Fabre i Calders a Gasch, Espinàs i Ibáñez Escofet—, sinó d'aconseguir una tria, heterogènia i viva, de biografiats" (Manent 1988: 128). L'editorial es mantingué només fins a la tardor de 1964.

i mitjans escassos, es basarà en bona part en records i opinions personals de Calders, i això mateix, aquesta limitació (que la fa avui només relativament útil des d'un punt de vista factual), la converteix en un testimoni idoni, valuosíssim, de la relació entre els nostres dos protagonistes, i en un retrat en negatiu del propi autor, com espero posar de relleu al llarg de la lectura que n'aniré fent.

Així, en fer el repàs de la consagració i el mestratge del seu biografiat en l'obra que li havia estat encarregada, Pere Calders aprofita per situar el propi accés a Carner, accés que fou en un primer moment al mite, i a partir d'aquest a l'obra:

Per als qui, com jo, arribàrem a l'adolescència una vintena d'anys després de la primera edició de *Els fruits saborosos*, la màgia perdurava encara, vull dir la màgia a part del valor intrínsec del llibre (al qual, és clar, també ens rendíem). Ens en parlaven els pares i els mestres, trobàvem referències freqüents en diaris i revistes. Era, al cap de vint anys, un llibre ben viu, i això, naturalment, vol dir moltes coses. (Calders 1964: 13)

Però l'assumpte venia d'abans: d'acord amb el testimoni del propi Calders, de menut un bon dia el seu pare li havia posat a les mans un exemplar de l'*Oreig entre les canyes* i li havia dit: "Llegeix aquests versos. Veuràs com és de bonic el català!" (Calders 1964: 52). Aquest Josep Carner (o millor aquesta imatge de Carner, reiterada a Catalunya al llarg dels anys vint i la primera meitat dels trenta per alguns papers i per un grapat de gent significativa) serà el primer referent carnerià per al jove Calders: el "príncep dels poetes", el príncep absent-present que ha deixat a la petita pàtria (i de tant en tant encara amplia) un llegat magnífic, i que serà sempre al·ludit "sota l'aura —una mica d'humor, una mica de misteri— que el mite reclama" (Calders 1964: 31). Abans de la Guerra Civil, doncs, Carner és per a Calders —en la distància— un referent literari i lingüístic heretat dels pares i mestres, i un nom amb una aura mítica.

Anys després de l'accés a l'obra vindrà la coneixença de la persona. Aquesta, però, ja no acabarà de coincidir amb el mite inicial. Massa coses han canviat al món i a la vida del poeta. Sobre això, al capítol "Els anys d'absència" del seu *Josep Carner*, parlant dels anys que seguiren a l'ingrés del poeta (el 1921) a la carrera consular, Calders sosté que en aquella etapa de la seva vida Carner devia canviar: "No pas per a guanyar o perdre-hi, sinó per a adaptar-se a la imatge que se sol tenir d'un diplomàtic" (Calders 1964: 27). Enrere quedava el *dandy* Carner passejant pel Passeig de Gràcia o el bromista compulsiu expulsat de l'Ateneu Barcelonès. "Estic quasi segur que els qui conegueren en Carner abans d'entrar a la diplomàcia i seguiren després amb el goig del seu tracte devien observar aquest canvi. Ho dic perquè a mi, que el vaig conèixer quan ja la seva carrera oficial havia arribat a terme, em

costava d'identificar aquella personalitat calmada, de vegades una mica hieràtica i tot, amb alguna de les facècies que n'havia sentit contar" (Calders 1964: 28). Apareix en aquest moment una de les idees clau sobre Carner aportades per Calders: la de la seva capacitat (i el seu esforç) d'adaptació, un xic camaleònica, a l'entorn i a les circumstàncies en què es trobava en cada moment.

ELS ANYS DE MÈXIC

L'apartat més viu de la biografia és òbviament l'intitulat "Els temps de Mèxic". De forma no gaire habitual, el capítol s'obre amb una mena d'advertiment preliminar a càrrec de l'autor, que diu: "Dono una extensió considerable a ressenyar l'estada d'en Carner a Mèxic, perquè és el testimoniatge directe que en puc rendir i perquè em sembla una representació de la seva vida a fora de Catalunya, una mica igual a com deu haver estat pertot arreu. A través d'aquestes pàgines, potser és possible de formar-se una idea del poeta absent, aclarir el misteri, desfer el mite –si és que cal– o bé revestir-lo de tendresa, que això sí que em sembla sempre necessari" (Calders 1964: 34). Val la pena subratllar la tendresa, la implicació personal que el paràgraf destil·la? Per no deixar dubtes, Calders començarà narrar el seu propi pas, el 1939, de França a Amèrica i més en concret a Mèxic. El seu excurs té una justificació clara: ens conta que "podia escollir entre Mèxic, Santo Domingo i Xile, i em vaig decantar per Mèxic, perquè uns quants amics ja m'havien precedit en el viatge i perquè, a Mèxic, hi residia, llavors, Josep Carner" (Calders 1964: 35). Els amics a què fa referència són la família Artís (de la qual són membres Avel·lí Artís-Gener i la seva germana Rosa Artís, que anys més tard esdevindrà la segona dona de Calders),² i el fet de col·locar Carner al costat d'ells és ja prou significatiu.

Francesc Trabal va escriure-li una carta de recomanació per a Carner, Armand Obiols una per a un seu germà ben establert a la capital, i amb poca cosa més que això, a finals de juny de 1939, Calders s'embarcà al port de Bordeus: "Mentre navegava a bord d'una nau carregada de gent fins més enllà dels límits de la prudència, em complaïa a evocar com seria el meu encontre amb Josep Carner. Per a mi, és clar, en Carner era l'home mític que ja he explicat, i l'admirava i el temia. Vull dir que em feia aquella por que tants, abans que jo, han

² Francesc Vallverdú ho explica a la "Presentació" de les recentment publicades *Cartes d'amor* de Pere Calders, i aporta el testimoni d'una carta de 14-V-1939 de Calders a Rosa Artís (Calders 1996: 15-16), però el fet és confirmat sobretot per l'extraordinari testimoni de la carta de Calders a Rosa Artís d'un dilluns de setembre de 1940, en què relata amb detall com i per què (ella hi és al centre) s'embarcà cap a Mèxic (Calders 1996: 75-77).

confessat, la temença que entre joc i subtileza, amb un giravolt de l'esperit i la paraula, no em deixés malparat. Això no era just: ho puc certificar ara, i en Carner és un home quasi sempre bondadosament amable" (Calders 1964: 35-36).

Arribat a Veracruz a finals de juliol del mateix any final de la Guerra, Calders es traslladà així que va poder a Ciutat de Mèxic, on va resultar que al germà d'Armand Obiols acabava de fugir-li el soci amb els diners del negoci, deixant-lo en la misèria. Tot just va poder adreçar Calders a un amic, agent de policia, perquè el deixés dormir a comissaria. L'endemà, la carta de recomanació per a Josep Carner havia esdevingut tan essencial com gran la por davant de la trobada amb el personatge. Pere Calders ha evocat diverses vegades aquell primer encontre entre el poeta madur, famós i ben situat i el jove il·lustrador i escriptor sense altra perspectiva que la que pogués sortir d'aquella entrevista. A "Com una mena d'oncle" (Calders 1956) hi al·ludeix molt el·lípticament. A "El nostre Josep Carner" (l'aportació caldersiana al volum d'homenatge *L'obra de Josep Carner*)³ història i anècdota són desplegades en tota la seva exuberància i la literaturització de l'encontre entre tots dos personatges assoleix un aire d'homenatge "marca de la casa" d'un contista astut i irònic com Calders. El text comença: "Quan vaig arribar a Mèxic, jo tenia vint-i-sis anys, una difícil capacitat d'adaptació al nou medi i una gran tímidesa" (Calders 1959: 108). D'entrada tenim ja, doncs, paisatge i personatge, i sabem d'aquest darrer que no pot assemblar-se menys al poeta-mite protagonista de la història, que és a punt d'anar-lo a trobar en una luxosa sala de reunions d'un edifici de grans oficines al centre de la capital. Calders, nerviós, va decidir encendre una cigarreta. Però va sentir passes que s'acostaven i, amb el llumí a la mà, s'adonà amb horror que no hi havia cap cendrer a la vista. En entrar Carner a la sala, el convidat llança instintivament llumí i cigarreta encesa a sota d'una taula, i es va passar l'estona de l'afabilíssima entrevista patint per la columneta de fum que sortia d'aquell racó... A la biografia, Calders resumeix i analitza l'anècdota:

L'endemà, després de passar una nit plena de sobresalts a la Delegació de Policia del carrer del 5 de febrer, vaig disposar-me a jugar la segona i "última carta". [...] He explicat en un altre lloc aquest primer contacte, com vaig presentar-me, emocionat i confús, davant del poeta i com vaig cremar una valuosíssima catifa. En el moment de l'encontre, en Carner tenia cinquanta-cinc anys i jo

³ El llibre aparegué l'any 1959, però s'hauria d'haver publicat (i estava en marxa perquè fos així) el 1954, amb motiu dels setanta anys de Josep Carner: per tant, el text de Pere Calders (que duu lloc -Mèxic- però no data al final) és probablement força anterior a l'any d'edició del llibre.

vint-i-sis. Podia haver-se deixat endur per l'empatx de la fama, o bé mostrar-se transcendent i aqueferat, o paternal i distant. Qualsevol d'aquestes actituds m'hauria aclaparat, donada la feblesa dels meus recursos, però en Carner devia veure, amb un generós cop d'ull, tot el que passava. Fou extremament cordial i procurà escurçar les distàncies de rang i de categoria, fins a l'extrem que, al cap de pocs minuts, jo ja em sentia tranquil i fins i tot –prodigi atribuïble al diplomàtic!– una mica loquaç. (Calders 1964: 37-38)

Poc més enllà, Calders retrata aquest Carner del 1939, recentment instal·lat a Mèxic fugint de l'avenç dels nazis a Europa:

En Carner no desmentia cap dels retrats que li havien fet fins aleshores. Tenia el rostre sanguini i els llavis molsuts, unes celles demoníques i uns ulls que s'anticipaven constantment a la paraula, o la completaven, o bé seguien dient coses quan la paraula ja no existia. A més, somreia. És amb el somriure que tranquil·litzava, almenys a mi, i amb la cessació brusca del somriure que posava en guàrdia. De cop, els llavis s'endurien, se li enrigidia la cara i adoptava un posat greu: darrera la ironia hi havia l'observació que calia atendre, la necessitat de puntualitzar. L'humor regnava quasi sempre en la seva conversa, amb un joc àgil i constant. Puc assegurar que als cinquanta-cinc anys (i mentre vaig tenir el goig del seu tracte, fins als seus seixanta-un anys) en Carner no estava amargat i tenia l'esperit prodigiosament jove. [...] En Carner és un home corpulent i ben plantat. A l'època que el vaig conèixer vestia amb una certa displicència i més aviat semblava un professor que no pas un gran poeta. Que no el preocupava l'elegància, ho demostra el fet que portés sempre a la butxaca alta exterior de l'americana un manyoc de cigars, una mica esbullats, una mica ordinariis. (Calders 1964: 38-39)

D'aquella seva primera entrevista amb Josep Carner, Calders en sortí amb una targeta per a uns dormitoris de refugiats, dos-cents quaranta pesos a la butxaca (producte de la compra per part de Carner –per a una hipotètica editorial per ell representada– dels tres contes inèdits que Calders duia al damunt), una recomanació per presentar-se com a dibuixant a l'Editorial Atlante (on, efectivament, acabaria treballant)⁴ i un cigar havà ofert pel poeta en el moment del comiat amb un comentari ben carnerià: “No cal que us preguntí si fumeu...”

A partir de la trobada personal i de l'anècdota del cigar, Calders passarà a formar part del cercle de relacions de Josep Carner a Mèxic, del que ell anomenarà el “pessebre carnerià” (Calders 1964: 41). El 26 de novembre de 1940, per exemple, recomana per carta a Agustí Bartra i

⁴ Un altre relat interessant d'una primera trobada amb Carner per part d'un exiliat acabat d'arribar (en aquest cas, el 1942) és “Una visita a Josep Carner” d'Artur Bladé i Desumvila, publicat a *Serra d'Or* (maig 1970) i aplegat després a *De l'exili a Mèxic* (B., Curial, 1993, pp. 55-59). Bladé i Desumvila coincideix amb Calders a subratllar l'afabilitat de Carner, i hi destaquen alguns dels consells que sobre la instal·lació a Mèxic rebé del poeta.

Anna Murià que escriguin a Carner ("que podria exercir una influència decisiva per a obtenir el visat del passaport") a la Junta de la Cultura Española, i els diu que ell ja n'hi parlarà (Calders 1995: 89-90). Entre les altres figuretes del pessebre, Calders cita en un primer moment Pere Matalonga, Jaume Terrades i Josep M. Miquel i Vergés, i més tard s'hi afegiren els Bartra, Manuel Duran, Miquel Ferrer, Josep M. Roure i Torrent, Jordi Vallès...

Calders recorda les reunions periòdiques organitzades per Carner al saló de te Lady Baltimore ("estic segur que el te no agradava a ningú, excepte a en Carner, però amb la seva màgia verbal quasi ens convenia que fèiem salut") per establir contactes amb personalitats de l'exili espanyol, i evoca com el millor de tot les sortides d'aquelles reunions: "Em sembla recordar que en Carner vivia a la colònia Juárez i l'acompanyàvem a peu fins a casa seva, voltant-lo, caminant sense presses. S'havia de veure necessàriament, a ple carrer, que ell era el centre d'interès i nosaltres una mena de satèl·lits. Ell seguia parlant i nosaltres escoltant i, a intervals, feia allò que ha estat explicat en tants retrats seus memorables: s'aturava en sec (i amb ell la comitiva) per reblar una frase amb un gest o una viva expressió del rostre. Passava –i això vaig observar sempre que produïa una mica de sobresalt a l'auditori– de l'ample somriure a una extrema gravetat facial. Tot era, però, una atracció i un plaer" (Calders 1964: 42-43). El biògraf subratlla el propòsit de Carner de posar també en contacte els intel·lectuals catalans exiliats amb els mexicans (realitzat en part a través de la Compañía General de Ediciones creada per Miquel Ferrer), referencia la docència acadèmica de Carner (fou professor extraordinari a la facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Mèxic, i donà també un curs a les universitats de Morelia i Guadalajara), la seva col·laboració amb el Colegio de México, la fundació del *Full Català* (en bona part, ens diu, per oferir a Carner una tribuna), la presidència carneriana dels Jocs Florals de la Llengua Catalana de 1942 a la capital mexicana...⁵ El que, discretament, Calders obvia, ho ha deixat escrit Manuel Duran. En parlar del grup d'escriptors aplegats al voltant de Carner a la capital mexicana ("the select group of friends and admirers, that met Carner often, sometimes twice a week, in a coffee-house in the downtown area of Mexico City", Duran 1992: 425) i de com Carner els donava un cop de mà crític i encoratjador sempre que calgués, Duran subratlla: "Carner was generous in his praise, yet discerning. Two among his friends were the object of his admiration, Bartra and Pere Calders" (Duran 1992: 426).

⁵ El text del seu discurs, recollit pel *Full Català*, ha estat posteriorment aplegat a *Prosa d'exili (1939-1962) de Josep Carner*, a cura d'Albert Manent, Barcelona, Edicions 62, 1985, pp. 45-49.

Però així com Calders s'havia finalment casat a Mèxic i hi tenia família i amics, el món de Carner al DF era provisional:

No va dubtar mai de la derrota del nazisme. Se'n refiava i estic segur que els seus plans per al futur es basaven en un triomf –cert i descomptat– de la democràcia. Ho dic perquè sempre havia tingut la impressió que, així que s'acabés la guerra, en Carner tornaria a Europa. Vivia, pensava i somniava com un gran europeu, i la seva estada a Amèrica, amb l'aparença de normalitat, no es devia a altra cosa que a un últim esforç, a unes ganes enormes de superar una etapa difícil més. S'acabà la guerra i, com creia jo, en Carner va disposar-se a deixar Amèrica. L'unia amb Europa –a part de tot el que ja sabem– una esposa belga menys forta contra l'enyorament. Suposo que, en 1945, la decisió de la partença devia plantejar-se amb un cert dramatisme. Es quedaria a Mèxic un fill casat i adaptat, i el poeta havia d'afrontar una vegada més la divisió i, potser, la ruptura. Però em penso que no va dubtar, la qual cosa no vol dir que no sofrís. (Calders 1964: 56-57)

NOVAMENT EN LA DISTÀNCIA

Així doncs, tot just acabada la guerra, l'agost de 1945, Josep Carner i Émilie Noulet embarquen de tornada cap a Bèlgica (a on arriben passant un mes), i s'instal·len a Brussel·les. Al llarg dels anys següents, Carner posarà en pràctica el seu mètode característic d'adaptació a un nou lloc de residència, tallant a pler els vincles personals amb el que deixava enrere. Pere Calders, parlant del retorn de Carner a Mèxic una dècada més tard, escriu amb una ombra de retret: "Pel que jo en puc dir, durant aquells deu anys havia mantingut el seu programa: havia escrit poc o gens als seus amics de Mèxic. En tot cas, es tractava d'una correspondència dictada per un interès concret o purament formulària" (Calders 1964: 58).

Però en la distància, la relació (directa o indirecta) entre tots dos no s'havia trencat. El 27 de juliol de 1952, en una carta als seus pares que repassa la pròpia producció literària, Pere Calders els conta que té cartes amb judicis crítics molt afalagadors d'un seguit de noms de relleu, el de Josep Carner al capdavant (Calders 1995: 96). Per la seva banda, efectivament Carner valora i difon l'obra de Calders: en una carta de 28-XI-1957 comenta a Marià Manent que "Mme. Orgels-Stoumon ha traduït, amb el meu ajut, dos contes de Pere Calders",⁶ probablement els mateixos a què es referia en una altra carta a Josep M. Cruzet de 15-

⁶ La carta, inèdita, forma part del material per a la meua tesi doctoral (en curs). Marianne Orgels-Stoumon, professora d'espanyol a Brussel·les, era membre com Carner de la secció belga de la Societat Europea de Cultura.

VI-1958 en què especifica que els textos havien aparegut a la revista *L'Arc* d'Aix-en-Provence, "que ha publicat en el seu primer número 2 contes de Calders, en traducció francesa que li vaig procurar" (Subirana 1995: 210).

En l'endemig, l'any 1954 Calders havia guanyat el premi Víctor Català amb les seves *Cròniques de la veritat oculta*; i el 1956⁷ Josep Carner havia retornat a Mèxic per unes setmanes per retrobar el fill casat allà i conèixer els seus dos néts, François i Josep. Amb motiu de la seva visita, *La Nova Revista* i *Pont Blau* li oferiren un "sopar de companyonia" de què dona compte, entre d'altres, el número 8 (de febrer de 1956) de *La Nova Revista*, que inclou un breu text de presentació, el poema "Absent" (signat "Brussel·les-Mèxic, 1956") i el ja mencionat article de Pere Calders "Com una mena d'oncle", encapçalat per una fotografia feta a Mèxic el 1945 (just abans de la marxa de Carner) en què es pot veure al voltant d'una taula Jaume Tarrades, Miquel Ferrer, Pere Matalonga, Émilie Noulet, Maria Serra de Ferrer, Josep Carner, Candelària Escolà de Tarrades i Josep Carner de Ossa. A la biografia, Calders conta que amb motiu d'aquest retorn Carner va tenir ocasió de fer-li tastar una sopa normanda de què dotze anys enre-re li havia fet l'elogi, i que en acomiadar-se dies després "va allargar-me la mà, simplement, com si se n'anés per a un cap de setmana. Se'n tornava a Bèlgica i ja no l'he vist més" (Calders 1964: 60).

Anys després, l'editorial on Calders treballava a Mèxic (UTEHA) va comprar la barcelonina Montaner & Simón, i això va ajudar Pere Calders i la seva família perquè finalment decidissin embarcar-se a Veracruz, l'octubre de 1962) de retorn cap a Catalunya. Passat el mínim temps d'adaptació, una de les primeres feines que hom devia encarregar a Calders fou la biografia de Carner per a Alcides, apareguda el 1964, el mateix any que *L'ombra de l'atzavara*, la novel·la amb què guanyà el premi Sant Jordi 1963.

PARLA EL NEBOT

I la biografia d'Alcides es tanca –més que amb unes conclusions estrictes– amb "A manera d'acabament", una mena d'implicada declaració de principis per part de Calders:

Per a mi, home perdut entre guerres, absències i retorns, en Carner és un símbol d'aferrament a tot de coses que ens resistim a perdre. Enmig d'una tristesa

⁷ 1956 i no 1955, com erròniament sostenen tant Pere Calders (1964: 58) com Albert Manent (1982: 274) i Manuel Duran (1992: 428). Carner sortí d'Anvers amb vaixell el 21 de gener de 1956, i tornà cap a Brussel·les amb avió a finals de març del mateix any.

i d'una desconfiança que no es pot deixar de reconèixer, en Carner representa l'anhel d'una alegria interior, l'exultació d'una joventut que ha portat fins a la llinda de la seva ancianitat, per a exemple de tots, particularment dels qui se senten temptats a ajupir-se a mitja jornada. Penso que l'actitud d'en Carner no deu haver-li estat fàcil de mantenir. Sé que no n'hi ha prou amb portar Catalunya a dins, conec el dolor del desig d'estar a dins de Catalunya. Però ell ha estat generós. No sé si ens ho ha donat tot, però tot el que ens ha donat és vàlid, perdurable, ens ha ajudat a persistir i a salvar. Tots li som deutors, per tant, de moltes i belles gràcies. (Calders 1964: 77)

Carner, doncs, és per a Calders símbol i anhel. Símbol d'"aferrament" o, en altres paraules, de fidelitat. El propi Carner ho havia formulat sense ambigüitats, per exemple, al seu discurs als Jocs Florals de la Llengua Catalana de París (el 1948), en què acabà adreçant a Catalunya l'"Esdevingues qui ets" de Píndar: "La fidelitat a la nostra llengua és, diríem, el nostre mitjà propi d'expandiment, i el senyal, doncs, de la nostra fe. [...] La llengua catalana és la nostra identitat, la nostra història i filosofia implícites, ensems tradició i programa" (Carner 1985: 66). *Símbol*, doncs, de fidelitat, i *anhel* d'un país altre: alegre i generós. És en aquesta clau (i en clau de l'agraïment final expressat per Calders) que cal llegir la biografia carneriana escrita per Calders. I potser, vista aquesta citació final i vist el repàs de l'obra fet tot al llarg d'aquest article, no seria forassenyat proposar que hom afegeixi el *Josep Carner* d'Alcides als més interessants textos autobiogràfics d'un Calders més aviat reticent a parlar d'ell mateix.

Però el 1964 la relació Calders-Carner encara no havia acabat. Amb Pere Calders instal·lat a Catalunya i la biografia de Carner ja publicada, l'any 1967 Calders va rebre la visita de Ramon Torras,⁸ un jove jesuïta resident a Bèlgica que per aquesta raó sovintejava en aquell moment el domicili brussel·lenc de Josep Carner. Torras va parlar-li de la salut cada vegada més precària del poeta (que tenia ja vuitanta-tres anys), i del seu enyorament de Catalunya. Per tot això, Émilie Noulet li havia encarregat que demanés "als amics del seu marit a Barcelona que l'informéssim de les possibilitats de retorn, en tots els ordres, i de com podrien organitzar la seva vida aquí, en esment a una feina que —per causes òbvies— calia que fos de força representació i de poc trasbals" (Calders 1970c). Aquest episodi és poc conegut i prou embolicat. En tot cas, deixem constància que en aquell moment Calders va fer algunes gestions (aconseguí la col·laboració de Miquel Ferrer; del fill del poeta, ben situat a Mèxic —que es comprometé a pagar una casa i oferí una assignació mensual—, i d'altres per-

⁸ Encara no m'ha estat possible identificar el personatge. En una carta (inèdita) a Marià Manent de 21-1-1970, Émilie Noulet parla de "l'abbé Torra". Dono preferència, però, a la versió de Calders.

sones i entitats de Catalunya) i que –per a la pròpia sorpresa– es va trobar que...

amics d'aquí situats en llocs responsables de la cultura catalana em van fer saber que no trobaven oportú que Carner tornés a Catalunya, perquè a fora tenia el valor d'un símbol i aquesta significació es perdria tan bon punt abandonés el seu exili. [...] En un cert moment de les converses, em va ésser expressat el dubte de si eren reals les ganes de tornar de Carner i poc després, arran d'unes visites a Brussel·les, algú va afirmar rodonament que el poeta s'enyorava, però que estava decidit a mantenir la seva actitud fins a les darreres conseqüències. Semblava que el desig de Carner de reintegrar-se a la pàtria i la sol·licitud de la seva esposa perquè l'ajudéssim a aconseguir-ho, me'ls hagués inventats jo. Com que això era injust, i una mica ofensiu, vaig inhibir-me de tota gestió posterior, i així ho vaig comunicar al pare Ramon Torras. (Calders 1970c)

Sembla que malgrat l'obsessió real de Carner per Catalunya, algú va acabar en aquella ocasió convenent-lo de quedar-se a Bèlgica, i el projecte quedà paralitzat.

L'abril de 1970, en canvi, superades o deixades de banda reticències i simbolismes, Josep Carner retornà a Catalunya acompanyat de la seva esposa Émilie Noulet, que encara no hi havia estat mai. Amb motiu de la seva arribada, Pere Calders escriurà a *Tele/estel*: "La presència d'en Josep Carner a Barcelona tanca un parèntesi, tot i que l'interrogant sobre els orígens del seu llarg allunyament quedarà, potser per sempre, sense resposta. En tot cas, només pot donar-la ell, si ho vol fer, perquè la seva contribució a la nostra història ha excedit de bon tros els valors aïllats d'un anecdotari personal" (Calders 1970a).

Però el viatge (esdevingut visita d'unes setmanes) no va ser tan delitós com alguns haurien volgut, i això provocà un bel·ligerant segon article de Calders a *Tele/estel* ("Novament "símbol"") –escrit arran de la partença dels Carner-Noulet– en què demana respecte per l'ancià que ha passat per Catalunya i critica la manca de reconeixença col·lectiva envers la gran figura que Carner representa: "El nostre esperit d'autodestrucció és un tòpic que ja acceptem sense esgarriar-nos massa. Ens hem acostumat a regatejar mèrits (més d'un prestigi en una mateixa activitat ens causa molèstia) i quan, a vegades, sembla que ens sentim generosos, ens dura poc, busquem de seguida esquerdes als petits monuments que bastim. ¿És possible que de la presència al seu país d'aquest gloriós supervivent només n'hàgim retingut el diminut fet divers d'unes frases ací i allà, i ens quedin els llavis glaçats amb somriures pobletans, a compte del descobriment –ben poc sensacional– dels efectes del pas del temps damunt la plena lucidesa?" (Calders 1970b). Així doncs, del mite a la persona i de la persona sempre a la persona, per molt mítica que fos, Calders acaba desitjant que hi hagi

temps per a rectificar, però s'equivocava: Josep Carner morí a Brussel·les el 4 de juny de 1970, pocs dies després d'arribar de Barcelona i mentre el número de *Tele/estel* abans citat encara devia ser als quioscos.

El 6 de juny de 1970, en una enquesta d'urgència, el "Diario de Barcelona" requerí l'opinió d'un seguit d'escriptors i intel·lectuals catalans sobre la mort de Carner, i Pere Calders hi deia en una resposta no exempta d'ironia xopa (cosa estranya en Calders) d'amargor de fons:

La muerte de Carner me ha causado una gran pena. No puedo hablar de sorpresa, claro, porque tenía la impresión —y así lo expresé públicamente— que ya era tarde para complacerle en un deseo que le obsesionaba desde hace más de dos años. Ahora, en su última visita, todo ha sido un poco precipitado y formulario: parece como si no hubiéramos creído del todo que Carner quería morir en Cataluña y que no quedaba mucho tiempo para pensarlo. Todo lo que podamos hacer ahora es más para nosotros que para él. Ya empieza a decirse que Carner tendría que ser enterrado en nuestro país. Sí, enterrémosle entre nosotros, para nuestra tranquilidad. Se trata, realmente, de un gran cadáver sobre el cual —sin el peso de las anécdotas seniles— pueden hacerse bellas frases. Todos los homenajes que le hagamos nos honrarán también a nosotros.

Fidel fins al final, el nebot no entén (no vol entendre) les tossuderies ni les fidelitats que obliguen un home a les portes de la mort a un pas trist i fugaç per la pròpia pàtria. Calders, que s'acostà primerament al mite Carner, acaba posant al centre la persona coneguda i tractada a Mèxic, sense oblidar mai (ans al contrari) la importància col·lectiva d'aquell home. Carner representa per a Calders la Catalunya d'abans de la Guerra, l'exili i un cert model per a la Catalunya possible de després. Però per damunt de tot, arribat a la vellesa, Carner serà un individu amb "un perfecte dret a administrar la seva vida i les seves contribucions simbòliques" (Calders 1970c). En aquest joc de proximitat i distància, la figura d'"una mena d'oncle" és perfecta: a prop i lluny, proveïdor de cigars i model de la cultura i la literatura que el propi Calders hauria volgut. Parent però adoptat, lliurement i de cor, com els amics, els amors i les pàtries més veritables.

JAUME SUBIRANA
UNIVERSITAT POMPEU FABRA

REFERÈNCIES

- CALDER 1956 Pere Calders, "Com una mena d'oncle...", *La Nova Revista*, febrer de 1956 (any II, núm. 8), pp. 191-192
- CALDER 1959 Pere Calders, "El nostre Josep Carner", dins *L'obra de Josep Carner. Volum d'homenatge. A cura de setanta-dos autors*, Barcelona, Editorial Selecta (Biblioteca Selecta, 263), 1959, pp. 108-111
- CALDER 1964 Pere Calders, *Josep Carner*, Barcelona, Editorial Alcides (Biografies populars, 15), 1964. Reeditada (amb altres textos) per L'Aixernador Edicions (Argentona, 1991)
- CALDER 1970a Pere Calders, "1884", *Tele/estel*, núm. 183, 24-IV-1970, p. 3
- CALDER 1970b Pere Calders, "Novament "símbol"", *Tele/estel*, núm. 188, 29-V-1970, p. 3
- CALDER 1970c Pere Calders, "El cas Carner. Petita història d'un retorn", *Oriflama*, juliol 1970, núm. 97
- CALDER 1995 Pere Calders, *Entre la ratlla i el desig. Antologia de textos*, a cura de Jordi Castellanos i Joan Melcion, Bellaterra, UAB (Col·lecció Gabriel Ferrater, 4), 1995
- CALDER 1996 Pere Calders, *Cartes d'amor*, a cura de Francesc Vallverdú, Barcelona, Edicions 62, (El Balanci, 281), 1996
- CARNER 1985 *Prosa d'exili (1939-1962) de Josep Carner*, a cura d'Albert Manent, Barcelona, Edicions 62 (L'Alzina, 3), 1985
- DURAN 1992 Manuel Duran, "Josep Carner in Mexico: As I remember him", *Catalan Review*, vol. VI, núm. 1-2 (1992): Studies on Josep Carner, pp. 421-428
- MANENT 1982 Albert Manent, *Josep Carner i el Noucentisme. Vida obra i llegenda*, Barcelona, Edicions 62 (Llibres a l'abast, 76), 1982²
- MANENT 1988 Albert Manent, *Solc de les hores. Retrats d'escriptors i de polítics*, Barcelona, Edicions Destino, 1988
- SUBIRANA 1995 "Epistolari entre Josep Carner, Josep M. Cruzet i Josep Miracle", a cura de Jaume Subirana, dins *Epistolari de Josep Carner*, vol. 2, Albert Manent i Jaume Medina eds., Barcelona, Curial Edicions Catalanes, 1995, pp. 131-358